

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Зубая Юрія Миколайовича на тему
«Проект творчого універсалізму в діяльності педагогів-піаністів Київської
консерваторії другої половини ХХ століття»,
подане на здобуття ступеня «доктор філософії»,
за спеціальністю 034 – Культурологія,
галузь знань 03 – Гуманітарні науки

Персоналізована історія музичної культури України охоплює широкий спектр культурних явищ, історико-культурних подій, творчих досягнень та злетів людського духу. Їх осмислення дозволяє по-новому оцінити світоглядну сутність епохи, переосмислити роль її видатних особистостей – творців культурно-мистецького простору свого часу крізь призму сьогодення, залучаючи новітній методологічний інструментарій сучасної гуманітаристики та культурологічного знання. Це забезпечує інтеграцією різних наукових дискурсів, типів мислення як виявів смислового континууму різних дослідницьких парадигм.

Відтак, наукове завдання дисертаційного дослідження Ю. М. Зубая – здійснити комплексну реконструкцію творчих біографій видатних постатей української музичної культури, які ще не набули всебічного наукового вивчення, а саме – викладачів-піаністів Київської консерваторії другої половини ХХ століття – Ісаака Берковича, Миколи Сільванського, Віталія Сечкіна, Михайла Степаненка крізь призму концепту «проект творчого універсалізму» представляється актуальним та значущим в річищі сучасних мистецько-культурологічних студій. Заявлена проблематика відповідає тематичному плану науково-дослідної роботи Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського на 2020-2025 рр., а також науковій темі: «Дослідження творчих біографій українських та зарубіжних музикантів в контексті вітчизняної та світової культури» (с. 26), є вагомим внеском в розвиток дослідницьких традицій, сформованих на кафедрі теорії та історії культури НМАУ ім. П. І. Чайковського.

Проблемне поле дослідження чітко окреслено та структуровано через сформульований науковий апарат. Так, *об'єкт дослідження* – творчий універсалізм як константна характеристика життєтворчості музикантів на прикладів діяльності І. Берковича, М. Сільванського, В. Сечкіна, М. Степаненка, *предмет дослідження* – проєктність творчого універсалізму викладачів-піаністів Київської консерваторії другої половини ХХ століття цілком логічно врівноважені *метою дослідження*, яка полягає у цілісній та всеосяжній реконструкції малодосліджених творчих біографій педагогів-піаністів через призму концепту «проєкту творчого універсалізму» (с. 20).

Концепційна логіка дослідження конкретизована автором у визначених дослідницьких завданнях, які презентують основні вектори наукового пошуку. Так, теоретична концептуалізація понять «проєкт», «творчий універсалізм» у проблемному полі культурології, мистецтвознавства, філософії, визначення категорії «проєкт творчого універсалізму» – створюють вагоме теоретико-методологічне підґрунтя роботи. Практичний вектор дослідження, спрямований на верифікацію представленої авторської концепції на основі реконструкції творчих біографій педагогів-піаністів Київської консерваторії другої половини ХХ століття – І. Берковича, М. Сільванського, В. Сечкіна, М. Степаненка, у тому числі шляхом винайдення шляхів «перехрещень» їх творчих доль (с. 20-21).

Для розв'язання дослідницьких завдань Ю. М. Зубай залучає широкий спектр наукових підходів (джерелознавчий, текстологічний, діяльнісно-структурний, комплексний історичний, компаративний) та методів (біографічний, метод інтерв'ювання, метод проєктності тощо). Їх сукупність створює репрезентативну методологічну базу для цілісного та всебічного дослідження творчих біографій педагогів-піаністів Київської консерваторії. Важливим джерелознавчим підґрунтям для цього стали архівні документи та матеріали Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтв України, Державного архіву м. Києва, архіву НМАУ імені П. І. Чайковського, приватних архівів К. Шамаєвої, А. Кашенко, в яких зберігаються численні нотні видання, програми, афіші концертів митців (с. 25).

Зібрані та представлені автором у додатках дослідження рідкісні фотографії педагогів-піаністів Київської консерваторії у різні періоди їх життя та творчості, розгорнуті тексти інтерв'ю з колегами, друзями, учнями митців створили вагому доказову базу для розкриття теоретичної концепції роботи. Цьому сприяло опрацювання дисертантом значної теоретичної бази, яка інтегрує здобутки наукового пізнання музичної культури, що склалися у філософії, естетиці, історичній науці, мистецтвознавстві, музикознавстві, педагогіці, зокрема мистецькій, фортепіанній педагогіці тощо. Такий міждисциплінарний характер теоретичної бази дослідження дозволив не тільки охопити широке коло залучених наукових напрямів, а й цілком відповідає концепційній сутності культурологічного пізнання в осмисленні культурних явищ.

Визначені дослідницькі стратегії обумовили структуру роботи, логіку викладення матеріалу та спосіб його концептуалізації. Дисертаційне дослідження складається із вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Дисертант сумлінно опрацював представлену джерельну базу, яка становить 304 найменування, з них 12 найменувань іноземними мовами. Загальний обсяг роботи складає 231 сторінку, з них основного тексту – 166 сторінок.

Відповідно до поставлених дослідницьких завдань, а також з метою концептуалізації ключового поняття дисертаційного дослідження – «проект творчого універсалізму, у *першому розділі* роботи автором здійснено термінологічний аналіз понять «творчий універсалізм» та «проект». Для цього Ю. М. Зубай залучає широке теоретичне підґрунтя, спираючись на праці філософського, мистецтвознавчого, мистецько-освітнього спрямування. Автор справедливо наголошує, що проблема творчого універсалізму активно досліджується в українській гуманітаристиці культурологами, філософами, мистецтвознавцями в ракурсі розробки проблем художньої творчості та мистецької діяльності (с. 30). Проте, ступінь теоретичної розробки свідчить про те, що аналізовані поняття не є сталими та потребують

подальшого термінологічного опрацювання. Виходячи з цього, автор творчо долучається до цього процесу та формулює базові поняття дослідження.

Так, категорія «проект» залучена у дослідження для наочної демонстрації на конкретних прикладах із життєтворчості митців втілення творчого універсалізму (с. 36). Щодо концепції «проекту творчого універсалізму» автор вказує, що вона «виявлятиметься в шляхах реалізації багатоаспектного мистецького обдарування, як і у творчій біографії митців (викладачів-піаністів Київської консерваторії), так і буде представлена прикладами втілення та взаємодії у їх творчій активності (завдяки реконструкції біографій з урахуванням усіх сфер діяльності» (с. 36). Привертає увагу, що сутність ключової для дослідження концепції автор викладає не у форматі ствердження, а припущення, застосовуючи майбутній час. Однак, вже як аргументоване твердження виглядає наступна теза автора про те, що «творчий універсалізм» є доволі широким поняттям, котре характеризується поєднанням різних мистецьких напрямів, стилів, видів творчості та різноманітністю способів їх втілення – в рамках одного мистецького твору, проекту, або діяльності певного митця (с. 36).

Розвиваючи концепцію «проекту творчого універсалізму» автор поглиблює її шляхом залучення концепту «діяльнісний універсалізм», користуючись при цьому модусом «музикант-універсал». Слід відзначити продуктивність цієї теоретичної стратегії, яка дозволила автору на широкому фактологічному матеріалі показати, що універсальність багатьох українських музикантів полягає не лише в поєднанні різних видів музичної творчості, але й у взаємодії як музичної, так і «немузичної» видів діяльності (с. 39). Виходячи з цього, а також спираючись на концепцію вченої О. Коменди, автор аргументовано доходить висновку, що педагоги-піаністи Київської консерваторії – І. Беркович, М. Сільванський, В. Сечкін та М. Степаненко постають як «музиканти-універсали», адже для них характерне поєднання трьох і більше видів творчої діяльності (с. 46).

В руслі авторської концепції логічним виглядає звернення Ю. М. Зубая до біографії як важливого історико-культурного феномену, що осмислюється сучасною гуманітаристикою. Автор справедливо наголошує, що біографістика стала одним із пріоритетних напрямів сучасних мистецтвознавчих та культурологічних досліджень, в яких представлено широкий спектр підходів та методів, вироблених сучасними науковцями для вивчення творчих біографій митців (комплексний підхід, біографічний метод, метод культурологічного коментаря тощо). Разом з тим, цей напрям наукового пошуку щодо подальшої розробки актуального методологічного інструментарію, який міг би бути залучений у контекст дослідження, не набув в роботі активного розвитку. На нашу думку, цей аспект дозволив би значно розширити та поглибити теоретико-методологічну базу дослідження.

Основними для реалізації концепції дисертаційного дослідження стають *другий* та *третій розділи*, де ми стаємо свідками результатів потужної науково-дослідницької та аналітичної роботи Ю. М. Зубая. Так, автор продемонстрував всебічне вивчення творчої особистості українського композитора та педагога-піаніста Ісаака Яковича Берковича, справедливо наголошуючи на тому, що цілісного біографічного дослідження життєтворчості митця у вітчизняній науці досі немає (с. 74). Відтак, джерелами аналізу творчої біографії митця в роботі стали архівні матеріали, листи, інтерв'ю з вихованцями та колегами композитора. Безперечно привертає увагу ретельне опрацювання автором документів ЦДАМЛМ України, чисельних матеріалів, що зберігаються у Державному архіві міста Києва, значна частина яких вперше введена автором до наукового обігу. Все це дозволило Ю. М. Зубаю реконструювати та комплексно представити маловивчену та незаслужено забуту творчу біографію Ісаака Яковича Берковича.

Спираючись на широкий масив фактологічних даних автором ґрунтовно опрацьована та проаналізована педагогічна, композиторська, виконавська діяльність митця, зокрема концертмейстерство та редакторська діяльність. Це дозволило дійти висновку, що категорія «проєкту творчого універсалізму» втілена у біографії

I. Берковича через взаємопроникнення між різними сферами музичної діяльності, а у відповідності до структурно-діяльнісної моделі універсальної творчої особистості митця можна вважати «композитором-універсалом», адже провідною його сферою творчості була саме композиція (с. 89).

Завдання систематизувати та створити творчий портрет Віталія Васильовича Сечкіна постає перед Ю. М. Зубаєм у *підрозділі 2.2* дисертаційного дослідження. При цьому, як зауважує автор, творча біографія митця все ще залишається недостатньо висвітленою в наукових працях, а значення композиторської творчості та діяльності як виконавця недостатньо оцінене. На основі наявних джерел, їх вивчення, співставлення, узагальнення автор здійснив детальний аналіз усіх сфер творчої діяльності Віталія Сечкіна. Це дозволило виявити їх значення для розвитку української музичної культури, надати оцінку кожному напрямку творчості митця. На підставі здійсненого аналізу, автор досягає висновку про те, що серед усіх сфер діяльності митця провідними є виконавство та педагогічна діяльність, адже в історію української музичної культури В. Сечкін увійшов саме як піаніст-виконавець та педагог, який виховав значну плеяду професійних піаністів. Композиторська діяльність митця, на думку автора, не була позначена таким успіхом, як виконавство та педагогіка. Відтак, спираючись на структурно-діяльнісну модель універсальної творчої особистості, Ю. М. Зубай аргументовано доводить, що Віталій Сечкін є «універсалом – на межі типів» (с. 106-107).

Характеризуючи творчий портрет Михайла Борисовича Степаненка в рамках принципів універсалізму Ю. М. Зубай зауважує, що митець мав багатогранне обдарування, яке виявилось у виконавській, композиторській, педагогічній, музикознавчій, редакторській, музично-громадській видах діяльності. Ретельно аналізуючи кожний з представлених напрямів, на підставі чисельної кількості зібраних та систематизованих фактів, інтерв'ю з учнями, колегами, а також вивчених документів, зокрема протоколів засідання кафедри спеціального фортепіано, автор створює різноплановий творчий портрет митця.

Відтак, Михайло Степаненко постає як яскрава, багатогранна творча особистість. Закономірно, що його багатопланова діяльність суттєво вплинула на розвиток української музичної культури, чому сприяла феноменальна ерудованість митця, яка проявилася у широкій панорамі захоплень – поезія, історія, епістолярний жанр, дослідження мемуарів, відкриття маловідомих сторінок життя та творчості українських піаністів, композиторів різних часів тощо. З огляду на це, Ю. М. Зубай досягає висновку про те, що провідними видами діяльності для митця були композиція, педагогіка, музикознавча діяльність. Отже, з наведених фактів, а також за структурною моделлю універсальної творчої особистості Михайла Степаненка автор дослідження характеризує як «класичного універсала» (с. 120).

Найбільш розгорнуто у дисертаційному дослідженні представлена постать Миколи Йосиповича Сільванського, творча діяльність якого у Київській консерваторії охопила період з 1955 по 1985 рр. й представлена такими напрямками, як композиція, фортепіанна педагогіка, виконавство. Привертає увагу той факт, що комплексна презентація біографії Миколи Сільванського, з урахуванням усіх видів його діяльності, здійснена в дисертаційному дослідженні *вперше*, адже, як справедливо наголошує автор дисертації, творчість митця усе ще залишається мало дослідженою, а місце й значення його спадщини недостатньо оціненими (с. 160).

З метою максимально точної реконструкції життєтворчості Миколи Сільванського автор здійснює кропіткий пошук винайдення фактів біографії митця, їх систематизацію та структурування. Спираючись на засади культурологічної біографістики, залучаючи метод культурологічного коментаря, Ю. М. Зубай не лише хронологічно вибудовує життєву та творчу біографію митця, але й надає їй максимально логіко-наслідкової послідовності та, разом з тим, деталізованої насиченості.

Цьому сприяє глибоке вивчення малочисельних, але й тому дуже важливих фактів та інформації, які «криються» у різного типу джерелах. Серед таких привертають увагу архівні документи, автобіографії митця, афіші, програми

концертів, звіти Спілки композиторів України, відгуки, рецензії на композиції М. Сільванського, епістолярна спадщина композитора – листування з багатьма видатними постатями тієї епохи (с. 137). Безперечно значущими для дослідження стали чисельні особисті інтерв'ю, проведені автором із сином митця – С. Сільванським, його колегами та учнями – І. Щербаковим, О. Таранченко, К. Шамаєвою, С. Бедусенко, В. Козловим, О. Комаровською. Зауважимо, що саме спогади студентів М. Сільванського склали концептуально-аналітичну основу для розуміння палітри педагогічної діяльності митця.

Шляхом залучення у дослідження усього спектру різноманітних джерел автору вдалося створити не тільки комплексний творчий портрет Миколая Йосиповича Сільванського як видатного композитора, педагога, виконавця, демонструючи усю широту його композиторської творчості, виконавського репертуару, педагогічного досвіду, що сприяв вдосконаленню методичної роботи кафедр загального та спеціалізованого фортепіано, а й розкрити нюанси психологічного портрету митця, осягнути багатство його внутрішнього світу, представити багатогранність його не лише музичного, а й поетичного, акторського, образотворчого таланту.

Грунтовний міждисциплінарний аналіз дозволив досягнути Ю. М. Зубаю концептуальних висновків та за запропонованою структурною моделлю універсальної творчої особистості класифікувати постать М. Сільванського як «універсала -композитора». Адже, як справедливо доводить автор, попри те, що творча діяльність митця втілилася в педагогіці, виконавстві, адміністративній діяльності та в інших мистецьких сферах, в історію української музичної культури М. Сільванський увійшов як композитор.

За ступенем аргументації не викликають сумнівів загальні висновки, наукова новизна та практичне значення отриманих результатів дослідження, які сприятимуть подальшій реконструкції творчих біографій малодосліджених діячів української музичної культури, а також можуть бути використані в лекційних курсах з історії українського фортепіанного виконавського мистецтва, процесі підготовки та

виховання молодих піаністів-виконавців. Отримані результати розширюють наукові уявлення про історію Київської консерваторії, та зокрема історію кафедри спеціального та загального фортепіано.

Змістовна насиченість та значущість актуалізованих у дисертаційному дослідженні проблем спонукають до деяких запитань, конкретизації деяких положень роботи та висловлення побажань.

1) Потребує уточнення авторська позиція щодо застосованих принципів, на підставі яких було обрано для дослідження представлені постаті педагогів-піаністів Київської консерваторії другої половини ХХ століття – І. Берковича, М. Сільванського, В. Сечкіна та М. Степаненка.

2) Чому у складі універсальних творчих особистостей, які представляють досліджуваний історичний період, автором не виділено жодної постаті жінок? Чи розглядає автор можливість надалі звернутися до вивчення творчих біографій видатних українок – представниць української музичної культури?

3) В положеннях наукової новизни йдеться про подальший розвиток «методу діяльнісно-структурного підходу» у дослідженні універсальної творчої особистості, спираючись на дослідження О. Коменди (с. 22). На с. 37 тексту роботи також вказано про обґрунтування дослідницею «методу діяльнісно-структурного підходу». Натомість, О. Коменда головним методом дослідження універсальної творчої особистості визначає «діяльнісно-структурний метод». Потребує уточнення – який саме методологічний інструментарій набув подальшого опрацювання та застосування у дослідженні.

4) З огляду на глибоке опрацювання автором чисельних архівних матеріалів та документів, що дозволило комплексно реконструювати біографії та всебічно висвітлити творчу діяльність українських педагогів-піаністів другої половини ХХ століття, бажано було б в положеннях наукової новизни вказати конкретні документи, які вперше введено у дослідженні до наукового обігу.

5) На нашу думку, бажано було у формулювання теми дисертаційного дослідження ввести прізвища педагогів-піаністів – Ісаака Берковича, Миколи Сільванського, Віталія Сечкіна, Михайла Степаненка, адже серед творчих постатей Київської консерваторії та її правонаступниці – Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, залишається чимало митців, творчі біографії яких потребують подальшого культурологічного дослідження.

б) Серед формальних зауважень слід зазначити недостатньо точний опис деяких використаних джерел дослідження (.

Представлене дисертаційне дослідження Зубая Юрія Миколайовича виконано на високому теоретико-методологічному рівні, є оригінальною, завершеною науковою працею, що відповідає спеціальності 034 – «Культурологія» та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р., № 44). Тож, автор дослідження – Зубай Юрій Миколайович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 «Культурологія».

Офіційний опонент:

доктор культурології, професор,
професор кафедри психології та
гуманітарних дисциплін
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв

О. В. Овчарук